కౌషీతకిబ్రాహ్మణోపనిషత్తు

– డా. పీసపాటి వేంకటనాగ నరసింహ మారుతి

ఉపోద్ఘాతము :

కౌషీతకీవిద్య ద్వారా ప్రజ్ఞాతత్త్వము, పరము, అక్షరము, వాదోపవాదములకు తావులేనిది, సుస్పష్టము అగు బ్రహ్మముయొక్క మహదత్వము తెలుసుకొనవచ్చునను ధ్యానశ్లోకముతో ఈ ఉపనిషత్తు ఆరంభమగుచున్నది. ఈ ఉపనిషత్తుయందు నాలుగు అధ్యాయములు కలవు.

పూర్వం చిత్ర అను పేరుగల గార్గ్యాయణీ గోత్రజుడు యజ్ఞము చేయ సంకల్పించి అరుణి అను మహర్షిని తన యజ్ఞమునందు ఋత్విక్కుగా ఉండమని ప్రార్థించెను. అంతట ఆ అరుణిమహర్షి తన కుమారుడైన శ్వేతకేతువును పిలచి, శ్రీగార్గ్యాయణి కోరిన విధముగా యజ్ఞమును నిర్వహించమని ఆజ్ఞాపించెను. దానికి శ్వేతకేతువు తన సంసిద్ధతను తెలిపెను. చిత్ర నామధేయుడగు గార్గ్యాయణిముని శ్వేతకేతువుని కలుసుకొని యజ్ఞఫలంగా నన్ను మీరు ఊర్ధ్వలోకములకు చేర్చగలరా? లేదా దానిని పొందుటకు కావలసిన ఉపాయమును తెలుపగలరా? అని అభ్యర్థించెను. దానికి శ్వేతకేతువు అయ్యా! నాకు యజ్ఞకర్తను ఊర్ధ్వలోకాలకు చేర్చు ప్రక్రియ తెలియదు. మీరు అడిగిన విషయమును గురించి మా తండ్రిగారిని అడిగి తెలుసుకొనెదను అని చెప్పి, తన తండ్రియైన అరుణిమహర్షి వద్దకు వచ్చి ఊర్ధ్వలోకాలను యజ్ఞఫలంగా పొందుట ఎట్లు? అని ప్రశ్నించెను. దానికి అరుణిమహర్షి నాకునూ ఆ విషయము గురించి తెలియదు. మనము యజ్ఞం చేయు స్థలమునకు వెళ్ళి అచటనే వేదాధ్యయనం చేస్తూ ఈ విషయమును గురించి తెలుసుకొనెదము అని సమిధలు చేతబూని చిత్రగార్గ్యాయణుని సమీపించి మేము వేద–వేదాంతవిద్యలను

అధ్యయనం చేస్తూ మీ యజ్ఞమును జరిపించెదము. మా ఇద్దరినీ బ్రహ్మతత్త్వబోధనకై శిష్యులుగా అంగీకరించండని అభ్యర్థించెను. అంతట చిత్రగార్గ్యాయణి గౌతమ నామధేయుడగు అరుణితో తెలియని విషయమును తెలియదని అంగీకరించిన మీరు బ్రహ్మజ్ఞానియే. నాకు తెలిసిన విషయమును మీకు వివరించెదను అని చిత్రగార్గ్యాయణి ఈవిధముగా పలికెను.

దేహమును త్యజించినవారు చంద్రలోకమునకు చేరెదరు. చంద్రలోకము స్వర్గలోకమునకు మార్గమై యున్నది. పూర్వపక్షమున (శుక్లపక్షమున) చంద్రలోకమును చేరువారు స్వర్గలోకద్వారములతో స్వర్గమునే చేరుచున్నారు. పరపక్షమున (కృష్ణపక్షమున) చంద్రలోకము చేరువారు తిరిగి భూలోకమునకు రావలసి వచ్చుచున్నది. వారు వర్షము ద్వారా భూలోకమునకు వచ్చుచున్నారు. వారు నిర్వర్తించిన కర్మానుగుణముగా కీటకముగానో, పక్షిగానో, పులిగానో, జలచరముగానో, క్రూరమృగముగానో ఆయా గర్భస్థానములోనికి ప్రవేశించుచున్నారు. వారు భూలోకమునకు వచ్చి కర్మ, ప్రజ్ఞానుసారము ఋతుదేవతల సహకారముతో కర్మఫలములను అనుసరించి భూమిపై జన్మించుచున్నారు. పూర్వపక్షములో చంద్రలోకమున ప్రవేశించువారు ముందుగా అగ్నిలోకము తరువాత వాయులోకము, వరుణలోకము, ఆదిత్యలోకము, ఇంద్రలోకము, ప్రజాపతిలోకము, బ్రహ్మలోకము చేరుచున్నారు.

బ్రహ్మలోకములో అరము అను సరస్సు ఉన్నది. విరజానదియును ఉన్నది. ఈల్య అను కల్పవృక్షము కలదు. సాయుజ్యము అను పట్టణము, అపరాజితము అను భవనము, ఆ భవనములో విభు అను సభామండపము, ఆ సభాప్రాంగణములో విచక్షణ అను సింహాసనము, అమితతేజము అను పర్యంకము ఉన్నది. అచట మానసీ, చాక్షుషీ అను దేవకాంతలు పుష్పములు ధరించి దారి చూపించుచుందురు. అప్సరసలు,

మాతృదేవతలు, నదీమతల్లులు తత్త్వగానము చేస్తూ ఉంటారు. వారు బ్రహ్మదేవుని దర్శనం మీకు తప్పక లభించును అని ఆశీర్వదించెదరు. బ్రహ్మలోకంలో 500 మంది అప్సరసలు బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానిని సేవించుటకై సంసిద్ధులై ఉంటారు. అనేక పుష్పమాలికలతో ఆ జీవుని బ్రహ్మదేవునితో సమానంగా అలంకరిస్తారు. బ్రహ్మవిద్వాంసుడు చివరకు బ్రహ్మమును చేరుచున్నాడు. ప్రజ్ఞచే సృష్టికర్త ప్రజాస్వరూపుడగు పరబ్రహ్మమూర్తిని దర్శించుచున్నాడు. ఎత్తైన ఆసనంపై బ్రహ్మదేవుడు ఆసీనుడై ఉంటాడు.

బ్రహ్మభగవానుడు జీవుని నీవు ఎవరు? అని ప్రశ్నించగా బ్రహ్మజ్ఞానియగు బ్రహ్మలోక ప్రవేశిని స్వామి మీరు ఆత్మసాగర స్వరూపులు. నేను మీయందు ఒక తరంగమును. మీరు ఏదియై ఉన్నారో అదియే నేనై ఉన్నాను అని బదులు చెప్పెను. నీవు నేనై ఉన్నప్పుడు నేనెవరు అని బ్రహ్మ ప్రశ్నించగా బ్రహ్మజ్ఞాని స్వామి! మీరు నిత్యసత్యస్వరూపులై వెలుగొందుచున్నారు. నన్ను పురుషకారస్వరూపునిగా ఎలా గ్రహించావు అని బ్రహ్మ అడుగగా ప్రాణోపాసనచే మిమ్ము పురుషరూపునిగా తెలుసుకున్నాను. స్త్రీ ప్రవృత్తిరూపము, ప్రకృతిస్వరూపము, పురుషుడు, పరబ్రహ్మస్వరూపులు మీరే అని గ్రహించితిని. మనస్సు ద్వారా నపుంసక రూపములుకూడా మీరేనని గ్రహించితిని. ఎవరైతే చిదానందరూపం బ్రహ్మమే అని తెలుసుకొనుచున్నారో వారుకూడా బ్రహ్మమే అగుచున్నారు. ప్రాణశక్తియే బ్రహ్మము అని ఈ కౌషీతకీ బ్రాహ్మణోపనిషత్తు తెలుపుచున్నది. ఇంద్రియ విషయములను అభిలషించుట భిక్షాటనము చేయుటవంటిదని భావించి, యాచన చేయవలదు అని ఈ ఉపనిషత్తు బోధించుచున్నది. సర్వదేహములకు అంతర్యామిగా ఉన్నది ప్రాణరూప బ్రహ్మమే. ప్రాణమే బ్రహ్మము. సర్వదేవతలు తమతమ దివ్యశక్తులను ప్రాణమునకే సమర్పించుచున్నారు. అనందలోకములు చేరుకొనవలెనను కోరిక కలవారు

పౌర్ణమితిథినాడు గాని, పుణ్యనక్షత్రము ఉన్న రోజుగాని యజ్ఞమును ప్రారంభించుచున్నారు. అగ్నికి ఆజ్యమును స్వాహా అని సర్వ ఇంద్రియ వ్యాపారములను ఆయా అధిదేవతలకు సమర్పించివేయాలి. తద్వారా ఆ యజ్ఞకర్త కామితఫలదుడు కాగలడు. దేహంలోను, బాహ్యంలోను జరుగుతున్నదంతా బ్రహ్మమే. యజ్ఞకార్యమును బ్రహ్మోపాసనగా నిర్వర్తించువారు యశోసంపన్నులు, తేజోసంపన్నులు అగుచున్నారు. ఈ సర్వజీవులు ఆ పరబ్రహ్మముయొక్క సౌందర్య, ఐశ్వర్య, తేజోవిభవమే అని యోగి ఆత్మకు నమస్కరించుచున్నాడు. జీవులు నిత్యము మూడు పర్యాయములు ఆదిత్యోపాసన చేయుటచే సర్వపాపసంస్కారముల నుండి విముక్తులు అగుచున్నారు. ప్రతి నెల శుద్ధపాడ్యమినుండి పౌర్ణమివరకు చంద్రోపాసన చేయవలెను. చంద్రదేవా! సర్వదా అమృతకిరణములను నాపై ప్రసరింపచేస్తూ నాకు పౌత్రమఘము కలుగకుండా అనుగ్రహించమని ప్రార్థించాలి. ఓ చంద్రదేవా! మీరు గగనవీథులలో పంచముఖ ప్రజ్ఞాపతి బ్రహ్మమై ప్రకాశించుచున్నారు. మొదటి ముఖముతో అన్నాదుడై జీవులందరికీ ఔషధరూపముగా ఆహారము అందించుచున్నారు. మరొక ముఖముతో రాజాధిరాజుగా భాసించుచున్నారు. మరియొక ముఖముతో పక్షిజాతినంతటినీ ఉత్తేజితం చేయుచున్నారు. మరొక ముఖముతో అగ్నితేజోవిలాసులై లోకమును ప్రకాశింపచేయుచున్నారు. సమస్తజీవులు మీ మరియొక ముఖము. పరమాత్మ ప్రసాదించిన జీవితభాగస్వామిని హితము చేయమని వేడుకోవాలి. అదేవిధముగా పుత్రుని నా అవయవములతో దైవప్రసాదముగా నీవు మంచి బుద్ధిశాలివి కమ్ము అని ఆశీర్వదించాలి. ఇంద్రియ దేవతలు, ఇంద్రియ విషయములు, ప్రాణశక్తి ఇవన్నీ ఆత్మయందే అత్మగా ఏర్పడినవై ఆత్మరూపముగానే లయించి తిరిగి ఆత్మరూపముగానే ఏర్పడుచున్నవి. ఈ తత్త్వమును ఎరిగిన విద్వాంసుడు ఇంద్రియ దృశ్యములను, విషయములను ఇంద్రియశక్తి రూపంగాను, ఇంద్రియశక్తి దేవతలను ప్రాణశక్తిరూపంగాను, ప్రాణశక్తిని బ్రహ్మముగాను గ్రహించుచున్నాడు. ఎవరైతే

ప్రాణాత్మయే సర్వోత్కృష్టమైనదని, ఆత్మయే ప్రాణములుగా, దేవతలుగా ప్రకాశించుచున్నదని గ్రహిస్తారో వారు ఆత్మతత్త్వమును అందుకొనుచున్నారు. దేవతలు పొందు అమృతత్త్వమును పొంది అమరులై దివ్యలోకములు చేరుచున్నారు.

తండ్రి తన బిడ్డకు తనయందలి దైవీతత్త్వములు, విభవములను పుత్రునికి ప్రసాదించు విషయము, కుమారుడు దివ్యతేజోసంపన్నుడై జీవితమును పుష్టిచేసుకొనవలెనను విషయములు ప్రస్తావించబడినవి.

తృతీయాధ్యాయ సారాంశము – పూర్వము దేవదానవ యుద్ధమునందు దివోదాసుని కుమారుడు ప్రతర్దనుడు దానవులను జయించి ఇంద్రునికి ఆనందమును కలిగించెను. ఈ సందర్భముగా మానవులకు మహత్తరమైన హితమును నిర్ణయించమని కోరిన ప్రతర్దునికి సత్యస్వరూపమగు బ్రహ్మమును విశదీకరించు ఇంద్రప్రతర్దన సంవాదము తెలుపబడెను. ఇంద్రియములు, ఈ దృశ్యరూపమైన జగత్తు ఇదంతయూ ప్రాణశక్తి ప్రదర్శనయే. ప్రాణశక్తిచే సమస్తమునూ పొందవచ్చన్న విషయము, ప్రాణశక్తియే స్వయముగా ప్రజ్ఞాశక్తియను విషయము, సర్వదేహములలో ఏకస్వరూపముగా ఉన్నది ప్రజ్ఞయే అన్న విషయము, మొదలగు వాటిని గ్రహించిన యెడల స్వస్వరూప ఆత్మతత్త్వము విశదము కాగలదని నిరూపింపబడినది.

చతుర్థాధ్యాయ సారాంశము – ఈ అధ్యాయమున ఉశీనరదేశవాసి అయిన బాలకిర్య అను పేరుగల ఋషీశ్వరునికి, కాశీరాజ్యాధిపతియైన అజాతశత్రువునకు మధ్య సంవాదరూపాత్మకమైన బ్రహ్మతత్త్వము వివరింపబడినది. బాలకిర్యఋషి బ్రహ్మమును ప్రశ్నరూపాత్మకముగా నిర్వచిస్తూ ఆదిత్యుడగు సూర్యభగవానుని ఉపాసించువాడు "సర్వేషాం భూతానాం మూర్ధా భవతి" అని సర్వజీవులకు ముఖ్యుడు అను విషయము, బ్రహ్మమే చంద్రతత్త్వముగా ప్రదర్శితమగు చున్నాడను విషయము, పరమపురుషుడగు బ్రహ్మమే తేజస్సుకు, శబ్దమునకు, కాంతికి కూడా ఆత్మయై

ఉన్నాడను విషయము, వాయువును బ్రహ్మగా ఉపాసించువాడు పరాజయము లేనివాడై జిష్ణుస్వరూపుడై విరాజిల్లుతాడను విషయము, అగ్నిని పరబ్రహ్మ తేజోవిభవముగా ఉపాసించువాడు అగ్నివలె స్వయంప్రకాశమానుడగు విషయము, ఆత్మమహిమ, స్వరూప స్వభావములు, ఔన్నత్యము మొదలగు విషయములు ఈ అధ్యాయమున వివరించబడినవి.

ఈ విధముగా ఆత్మయే ప్రాణరూపముదాల్చి భౌతికాభౌతిక తత్త్వములను ప్రదర్శిస్తూ సర్వమును తనయందు లీనము చేసుకొన్నదై, వేరొకప్పుడు సర్వమును తనయందు లీనము చేసుకొనుచు మౌనము వహించునదై, పరమశాంతమై నిర్విషయమై ఉంటుందన్న విషయమును సత్సంగపూర్వకముగా కౌషీతకీ బ్రాహ్మణోపనిషత్తు నందు ప్రస్తావించబడినది.

స్వస్తి

కౌషీతకీబ్రాహ్మణోపనిషత్

శ్రీమత్కౌషీతకీవిద్యావేద్యప్రజ్ఞాపరాక్షరమ్ ।
ప్రతియోగివినిర్ముక్తబ్రహ్మమాత్రం విచింతయే ॥

ఓం వాఙ్మే మనసి ప్రతిష్ఠితా । మనో మే వాచి ప్రతిష్ఠితమ్ ।
ఆవిరావీర్మ ఏధి । వేదస్య మా ఆణీస్థః । శ్రుతం మే మా ప్రహాసీః ।
అనేనాధీతేనాహోరాత్రాన్సందధామి । ఋతం వదిష్యామి ।
సత్యం వదిష్యామి । తన్మామవతు । తద్వక్తారమవతు ।
అవతు మామవతు వక్తారమ్ ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

అథ కౌషీతకీబ్రాహ్మణోపనిషత్ ప్రారంభః

చిత్రో హ వై గార్గ్యాయణిర్యక్ష్మాణ ఆరుణిం వవ్రే స హ పుత్రం శ్వేతకేతుం ప్రజిఘాయ యాజయేతి తం హాసీనం పప్రచ్ఛ గౌతమస్య పుత్రాస్తే సంవృతం లోకే యస్మిన్మాధాస్యస్యన్యమహో బద్ధ్వా తస్య లోకే ధాస్యసీతి స హోవాచ నాహమేతద్వేద హంతాచార్యం ప్రచ్ఛానీతి స హ పితరమాసాద్య పప్రచ్ఛేతీతి మా ప్రాక్షీత్కథం ప్రతిబ్రవాణీతి స హోవాచాహమప్యేతన్న వేద సదస్యేవ వయం స్వాధ్యాయమధీత్య హరామహే యన్నః పరే దదత్యేహ్యుభౌ గమిష్యావ ఇతి ॥॥ స హ సమిత్పాణిశ్చిత్రం గార్గ్యాయణిం ప్రతిచక్రమ ఉపాయానీతి తం హోవాచ బ్రహ్మార్ఘోసి గౌతమ యో మానముపాగా ఏహి వ్యేవ త్వా జ్ఞపయిష్యామీతి ॥ ॥ 1 ॥

స హోవాచ యే వైకే చాస్మాల్లోకాత్ప్రయంతి చంద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛంతి తేషాం ప్రాణైః పూర్వపక్ష ఆప్యాయతేఽథాపరపక్షే న ప్రజనయత్యేతద్వై స్వర్గస్య లోకస్య ద్వారం యశ్చంద్రమాస్తం యత్ప్రత్యాహ తమతిసృజతే య ఏనం ప్రత్యాహ తమిహ వృష్టిర్భూత్వా వర్షతి స ఇహ కీటో వా పతంగో వా శకునిర్వా శార్దూలో వా సింహో వా

మత్స్యో వా పరశ్వా వా పురుషో వాన్యో వైతేషు స్థానేషు ప్రత్యాజాయతే యథాకర్మం యథావిద్యం తమాగతం పృచ్ఛతి కోఽసీతి తం ప్రతిబ్రూయాద్విచక్షణాదృతవో రేత ఆభృతం పంచదశాత్ప్రసూతాత్పిత్ర్యావతస్తన్మా పుంసి కర్తర్యేరయధ్వం పుంసా కర్త్రా మాతరి మాసిషిక్తః స జాయమాన ఉపజాయమానో ద్వాదశత్రయోదశ ఉపమాసో ద్వాదశత్రయోదశేన పిత్రా సంతద్విదేహం ప్రతితద్విదేహం తన్మ ఋతవో మర్త్యవ ఆరభధ్వం తేన సత్యేన తపసర్తురస్మ్యార్తవోఽస్మి కోఽసి త్వమస్మీతి తమతిసృజతే ॥॥ 2॥

స ఏతం దేవయానం పంథానమాసాద్యాగ్నిలోకమాగచ్ఛతి స వాయులోకం స వరుణలోకం స ఆదిత్యలోకం స ఇంద్రలోకం స ప్రజాపతిలోకం స బ్రహ్మలోకం తస్య హ వా ఏతస్య బ్రహ్మలోకస్యారోహ్రృదో ముహూర్తా యేష్టిహా విరజా నదీల్యో వృక్షః సాయుజ్యం సంస్థానమపరాజితమాయతనమింద్రప్రజాపతీ ద్వారగోపౌ విభుం ప్రమితం విచక్షణాసంధ్యమితౌజాః ప్రయంకః ప్రియా చ మానసీ ప్రతిరూపా చ చాక్షుషీ పుష్పాణ్యాదాయావయతౌ వై చ జగాన్యంబాశ్చాంబావయవీశ్చాప్సరసః. అంబయానద్య స్తమిత్థంవిద అ గచ్ఛతి తం బ్రహ్మాహాభిధావత మమ యశసా విరజాం వాయం నదీం ప్రాపన్నవానయం జరయిష్యతీతి ॥ ॥ 3 ॥

తం పంచశతాన్యప్సరసాం ప్రతిధావంతి శతం మాలాహస్తాః శతమాం జనహస్తాః శతం చూర్ణహస్తాః శతం వాసోహస్తాః శతం కణాహస్తాస్తం బ్రహ్మ అలంకారేణాలంకుర్వంతి స బ్రహ్మాలంకారేణాలంకృతో బ్రహ్మ విద్వాన్ బ్రహ్మైవాభి ప్రైతి స ఆగచ్ఛత్యారం హ్రృదం తన్మనసాత్యేతి తమిత్వా సంప్రతివిదో మజ్జంతి స ఆగచ్ఛతి ముహూర్తాన్యేష్టిహాంస్తేఽస్మాదపద్రవంతి స ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం తాం మనసై వాత్యేతి తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే తస్య ప్రియా జ్ఞాతయః సుకృత ముపయంత్య ప్రియా దుష్కృతం తద్యథా రథేన ధావయన్రథచక్రే పర్యవేక్షత ఏవమహోరాత్రే పర్యవేక్షత ఏవం సుకృతదుష్కృతే సర్వాణి చ ద్వంద్వాని స ఏష విసుకృతో విదుష్కృతో బ్రహ్మ విద్వాన్బ్రహ్మైవాభిప్రైతి ॥ ॥ 4 ॥

స ఆగచ్ఛతీల్యం వృక్షం తం బ్రహ్మగంధః ప్రవిశతి స ఆగచ్ఛతి సాయుజ్యం సంస్థానం తం బ్రహ్మ స ప్రవిశతి. ఆగచ్ఛత్యపరాజితమాయతనం తం బ్రహ్మతేజః ప్రవిశతి స ఆగచ్ఛతీంద్రప్రజాపతీ ద్వారగోపౌ తావస్మాదపద్రవతః స ఆగచ్ఛతి విభుప్రమితం తం బ్రహ్మయశః ప్రవిశతి స ఆగచ్ఛతి విచక్షణామాసందీం బృహద్రథంతరే సామనీ పూర్వౌ పాదౌ శ్యైత నౌధసే చాపరౌ పాదౌ వైరూపవైరాజే శాక్వరరైవతే తిరశ్చీ సా ప్రజ్ఞా ప్రజ్ఞయా హి విపశ్యతి స ఆగచ్ఛత్యమితౌజసం పర్యంకం స ప్రాణస్తస్య భూతం చ భవిష్యచ్చ పూర్వౌ పాదౌ శ్రీశ్చేరా చాపరౌ బృహద్రథంతరే అనూచ్యే భద్రయజ్ఞాయజ్ఞీయే శీర్షణ్యమృచశ్చ సామాని చ ప్రాచీనాతానం యజూంషి తిరశ్చీనాని సోమాంశవ ఉపస్తరణముద్గీథ ఉపశ్రీః శ్రీరుపబర్హణం తస్మిన్బ్రహ్మాస్తే తమిత్థంవిత్పాదేనైవాగ్ర ఆరోహతి తం బ్రహ్మాహ కోఽసీతి తం ప్రతిబ్రూయాత్ ॥ ॥ 5 ॥

ఋతురస్మ్యార్తవోఽస్మ్యాకాశాద్యోనేః సంభూతో భార్యా ఏతస్సంవత్సరస్య తేజో భూతస్య భూతస్య భూతస్య భూతస్యాత్మ త్వమాత్మాసి యస్త్వమసి సోహమస్మీతి తమాహ కోఽహమస్మీతి సత్యమితి బ్రూయాత్కిం తద్యత్సత్యమితి యదన్యద్దేవేభ్యశ్చ ప్రాణేభ్యశ్చ తత్సదథ యద్దేవాచ్చ ప్రాణాశ్చ తత్త్యం తదేతయా వాచాభివ్యాహ్రియతే సత్యమిత్యేతా వదిదం సర్వమిదం సర్వమసీత్యేవైనం తదాహ తదేతత్ శ్లోకేనాప్యుక్తమ్ ॥ ॥ 6 ॥

యజూదరః సామశిరా అసావృఙ్మూర్తిరవ్యయః. స బ్రహ్మేతి హి విజ్ఞేయ ఋషిర్బ్రహ్మమయో మహానితి. తమాహ కేన పౌంస్యాని నామాన్యాప్నోషీతి ప్రాణేనేతి బ్రూయాత్కేన స్త్రీనామానీతి వాచేతి కేన నపుంసకనామానీతి మనసేతి కేన గంధానితి ఘ్రాణేనేతి బ్రూయాత్కేన రూపాణీతి చక్షుషేతి కేన శబ్దానితి శ్రోత్రేణేతి కేనాన్నరసానితి జిహ్వయేతి కేన కర్మాణీతి హస్తాభ్యామితి కేన సుఖదుఃఖే ఇతి శరీరేణేతి కేనానందం రతిం ప్రజాపతిమిత్యుపస్థేనేతి కేనేత్యా ఇతి పాదాభ్యామితి కేన ధియో విజ్ఞాతవ్యం

కామానితి ప్రజ్ఞయేతి ప్రబ్రూయాత్తమహ. ఆపో వై ఖలు మే హ్యసావయం తే లోక ఇతి సా యా బ్రహ్మణి చితిర్యా వ్యష్టిస్తాం చితిం జయతి తాం వ్యష్టిం వ్యశ్నుతే య ఏవం వేద య ఏవం వేద ॥ ॥ 7 ॥

ఇతి ఋగ్వేదాన్తర్గత కౌశీతికిబ్రాహ్మణారణ్యకోపనిషత్సు ప్రథమోఽధ్యాయః

ప్రాణో బ్రహ్మేతి హ స్మాహ కౌషీతకిస్తస్య హ వా ఏతస్య ప్రాణస్య బ్రహ్మణో మనో దూతం వాక్పరివేష్ట్రీ చక్షుర్గోప్తృ శ్రోత్రం సంశ్రావయితృ తస్మై వా ఏతస్మై ప్రాణాయ బ్రహ్మణే ఏతాః సర్వా దేవతా అయాచమానా బలిం హరంతి తథో ఏవాస్మై సర్వాణి భూతాన్యయాచమానాయైవ బలిం హరంతి య ఏవం వేద తస్యోపనిషన్నయాచేదితి తద్యథా గ్రామం భిక్షిత్వా లబ్ధోపవిశేన్నాహగతో దత్తమశ్నీయామితి య ఏవైనం పురస్తాత్ప్రత్యాచక్షీరంస్త ఏవైనముపమంత్రయంతే దదామ త ఇతి. ఏష ధర్మో యాచతో భవతి. అన్యతస్త్వేవైనముపమంత్రయంతే దదామ త ఇతి । ప్రాణో బ్రహ్మేతి హ స్మాహ పైఙ్గ్యస్తస్య హ వా ఏతస్య ప్రాణస్య బ్రహ్మణో వాక్పరస్తాచ్చక్షిరారున్ధే చక్షుః పరస్తాత్ శ్రోత్రమారున్ధే శ్రోత్రం పరస్తాన్మన ఆరున్ధే మనఃపరస్తాత్ప్రాణ ఆరున్ధే తస్మై వా ఏతస్మై ప్రాణాయ బ్రహ్మణ ఏతాః సర్వా దేవతా అయాచమానాయ బలిం హరన్తి య ఏవం వేద తస్యోపనిషన్నయాచేదితి తద్యథా గ్రామం భిక్షిత్వాఽలబ్ధ్వోపవిశేన్నాహ మతోదత్తం అశ్నీయామితి య ఏవైనం పురస్తాత్ప్రత్యాచక్షీరంస్త ఏవైనముపమన్త్రయన్తే దదామ త ఇత్యేష ధర్మో యాచితో భవత్యన్యతస్త్వేవైనముపమన్త్రయన్తే దదామ త ఇతి॥ ॥ 1 ॥

అథాత ఏకధనావరోధనం యదేకధనమభిధ్యాయాత్పౌర్ణమాస్యాం వామావాస్యాయాం వా శుద్ధపక్షే వా పుణ్యే నక్షత్రేఽగ్నిముపసమాధాయ పరిసముహ్య పరిస్తీర్య పర్యుక్ష్యోత్పూయ దక్షిణం జాన్వాచ్య స్రువేణ వా చమసేన వా కంసేన వైతా ఆజ్యాహుతీర్జుహోతి వాఙ్నామదేవతాఽవరోధినీ సా మేఽముష్మాదిదమవరుంధ్ధాం తస్యై స్వాహా. చక్షుర్నామ దేవతావరోధినీ సా మేఽముష్మాది దమవరుంధ్ధాం తస్యై స్వాహా.

శ్రోత్రం నామ దేవతావరోధినీ సా మేஉముష్మాదిదమ వరుంద్ధాం తస్యై స్వాహా. మనో నామ దేవతావరోధినీ సా మేஉముష్మాదిదమవరుంద్ధాం తస్యై స్వాహా. ప్రజ్ఞా నామ దేవతావరోధినీ సా మేஉముష్మాదిదమవరుంద్ధాం తస్యై స్వాహైత్యథ ధూమగంధం ప్రజిఘ్రాయాజ్యలేపేనాంగాన్యనువిమృజ్య వాచంయమోஉభిప్రవృజ్యార్థం బ్రవీత దూతం వా ప్రహిణుయాల్లభతే హైవ ॥ ॥ 2 ॥

అథాతో దైవః స్మరో యస్య ప్రియో బుభూషేయస్యై వా ఏషాం వై తేషమేవైతస్మిన్పర్వణ్యగ్ని ముపసమాధాయైతయైవావృతైతా ఆజ్యాహుతీర్జుహోతి వాచం తే మయి జుహోమ్యసౌ స్వాహా. ప్రాణం తే మయి జుహోమ్యసౌ స్వాహా. చక్షుస్తే మయి జుహోమ్యసౌ స్వాహా.శ్రోత్రం తే మయి జుహోమ్యసౌ స్వాహా.మనస్తే మయి జుహోమ్యసౌ స్వాహా. ప్రజ్ఞానం తే మయి జుహోమ్యసౌ స్వాహేత్యథ ధూమగంధం ప్రజిఘ్రాయాజ్య లేపేనాంగాన్యనువిమృజ్య వాచంయమోஉభిప్రవృజ్య సంస్పర్శం జిగమిషేదపి వాతాద్వా సంభాషమాణస్తిష్ఠేత్ప్రియో హైవ భవతి స్మరంతి హైవాస్మాత్ ॥ ॥3 ॥

అథాతః సాయమన్నం ప్రాతర్దనమన్తరమగ్నిహోత్రమిత్యాచక్షతే యావద్వై పురుషో భాషతే న తావత్ప్రాణితుం శక్నోతి ప్రాణం తదా వాచి జుహోతి యావద్వై పురుషః ప్రాణితి న తావద్భాషితుం శక్నోతి వాచం తదా ప్రాణే జుహోత్యేతేஉనంతే உమృతాహుతిర్జాగ్రచ్చ స్వపంశ్చ సంతతమవచ్ఛిన్నం జుహోత్యథ యా అన్యా ఆహుతయోஉన్తవత్యస్తాః కర్మమయ్యోభవంత్యేతద్ధ వై పూర్వే విద్వాంసోஉగ్నిహోత్రం జుహవాంచక్రుః. ఉక్థం బ్రహ్మేతి హ స్మాహ శుష్కభృంగరస్తదృగిత్యుపాసీత సర్వాణి హాస్మై భూతాని శ్రైష్ఠ్యాయాభ్యర్చ్యంతే తద్యజురిత్యుపాసీత సర్వాణి హాస్మై భూతాని శ్రైష్ఠ్యాయ యుజ్యంతే తత్సామేత్యుపాసీత సర్వాణి హాస్మై భూతాని శ్రైష్ఠ్యాయ సన్నమంతే తచ్ఛ్రీత్యుపాసీత తద్యశ ఇత్యుపాసీత తత్తేజ ఇత్యుపాసీత తద్యథైతచ్ఛా స్త్రాణాం శ్రీమత్తమం యశస్వితమం తేజస్వితమం భవతి తథో ఏవైవం విద్వాన్సర్వేషాం

భూతానాం శ్రీమత్తమో యశస్వితమస్తేజస్వితమో భవతి తమేతమైష్టకం కర్మమయ మాత్మానమధ్వర్యుః సంస్కరోతి తస్మిన్యజుర్భయం ప్రవయతి యజుర్మయం ఋఙ్మయం హోతా ఋఙ్మయం సామమయముద్గాతా స ఏష సర్వస్యై త్రయీవిద్యాయా ఆత్మైష ఉత ఏవాస్యాత్మైతదాత్మా భవతి ఏవం వేద ॥ ॥ 4 ॥

అథాతః సర్వజితః కౌషీతకేస్త్రీణ్యుపాసనాని భవంతి యజ్ఞోపవీతం కృత్వాప ఆచమ్య త్రిరుదపాత్రం ప్రసిచ్యోద్యంతమాదిత్యముపతిష్ఠేత వర్గోఽసి పాప్మానం మే వృఙ్ధీత్యేతయైవావృతా మధ్యే సంతముద్వర్గోఽసి పాప్మానం మ ఉద్వృఙ్ధీత్యేతయైవా వృతాస్తే యంతం సంవర్గోఽసి పాప్మానం మే సంవృఙ్ధీతి యదహోరాత్రాభ్యాం పాపం కరోతి సంతద్వృంక్తే. అథ మాసి మాస్యమావాస్యాయాం పశ్చాచ్చంద్రమసం దృశ్యమాన ముపతిష్ఠేతైవావృతా హరితతృణాభ్యామ్ వాక్ ప్రత్యస్యతి యత్తే సుసీమం హృదయ మధిచంద్రమసి శ్రితం॥ తేనామృతత్వస్యేశానం మాహం పౌత్రమఘం రుదమితి న హాస్మాత్పూర్వాః ప్రజాః ప్రయంతీతి న జాతపుత్రస్యాథాజాతపుత్రస్యాప్యాయస్వ సమేతు తే సంతే పయాంసి సముయంతు వాజా యమాదిత్యా అంశుమాప్యాయయంతీ త్యేతాస్తిస్ర ఋచో జపిత్వా మాస్మాకం ప్రాణేన ప్రజయా పశుభిరాప్యస్వేతి దైవీ మావృతమావర్త ఆదిత్యస్యావృతమన్వా వర్తయతి దక్షిణం బాహుమన్వావర్తతే ॥ ॥ 5 ॥

అథ పౌర్ణమాస్యాం పురస్తాచ్చంద్రమసం దృశ్యమానముపతిష్ఠేతైతయైవావృతా సోమో రాజాసి విచక్షణః పంచముఖోఽసి ప్రజాపతిర్బ్రాహ్మణస్త ఏకం ముఖం తేన ముఖేన రాజ్ఞోఽత్సి తేన ముఖేన మామన్నాదం కురు ॥ రాజా త ఏకం ముఖం తేన ముఖేన విశోత్సి తేనైవ ముఖేన మామన్నాదం కురు ॥ శ్యేనస్త ఏకం ముఖం తేన ముఖేన పక్షిణోఽత్సి తేన ముఖేన మామన్నాదం కురు ॥ అగ్నిష్ట ఏకం ముఖం తేన ముఖేనేమం లోకమత్సి తేన ముఖేన మామన్నాదం కురు ॥ త్వయి పంచమం ముఖం తేన ముఖేన సర్వాణి భూతాన్యత్సి తేన ముఖేన మామన్నాదం కురు ॥ మాస్మాకం ప్రాణేన ప్రజయా

పశుభిరవక్షేష్ఠా యోఽస్మాద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మస్తస్య ప్రాణేన ప్రజయా పశుభిరవక్షీయస్వేతి స్థితిర్దైవీమావృతమావర్త ఆదిత్యస్యావృతమన్వావర్తంత ఇతి దక్షిణం బాహుమన్వావర్తతే. అథ సంవేశ్యన్జాయాయై హృదయమభిమృశేత్ ॥ యత్తే సుసీమే హృదయే హితమంతః ప్రజాపతౌ ॥ మన్యేఽహం మాం తద్విద్వాంసం మాహం పౌత్రమఘం రుదమితి న హాస్మత్పూర్వాః ప్రజాః ప్రైతీతి ॥ ॥ 6 ॥

అథ ప్రోష్యాయన్పుత్రస్య మూర్ధానమభిమృశేత్. అంగాదంగాత్సంభవసి హృదయాదధిజాయసే. ఆత్మా త్వం పుత్ర మావిథ స జీవ శరదః శతమసావితి నామాస్య గృహ్ణాతి. అశ్మా భవ పరశుర్భవ హిరణ్యమస్తృతంభవ. తేజో వై పుత్రనామాసి స జీవ శరదః శతమసావితి నామాసి గృహ్ణాతి. యేన ప్రజాపతిః ప్రజాః పర్యగృహ్ణా దరిష్ట్యై తేన త్వా పరిగృహ్ణామ్యసావితి నామాస్య గృహ్ణాత్యథాస్య దక్షిణే కర్ణే జపత్యస్మై ప్రయంధి మఘవన్నృజీషిన్నితీంద్రశ్రేష్ఠాని ద్రవిణాని ధేహీతి సవ్యే మా చ్ఛిత్తా మా వ్యథిష్ఠాః శతం శరద ఆయుషో జీవ పుత్ర తే నామ్నా మూర్ధానమభిజిఘ్రామ్యసావితి త్రిమూర్ధానమభిజిఘ్రేద్గవాం త్వా హింకారేణాభిహింకరోమీతి త్రిమూర్ధానమభిహిం కుర్యాత్ ॥ ॥ 7 ॥

అథాతో దైవః పరిమర ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యదగ్నిర్జ్వలత్యథైతన్మ్రియతే యన్న జ్వలతి తస్యాదిత్యమేవ తేజో గచ్ఛతి వాయుం ప్రాణ ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యథాదిత్యో దృశ్యతేఽథైతన్మ్రియతే యన్న దృశ్యతే తస్య చంద్రమసమేవ తేజో గచ్ఛతి వాయుం ప్రాణ ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యచ్చంద్రమా దృశ్యతేఽథైతన్మ్రియతే యన్న దృశ్యతే తస్య విద్యుతమేవ తేజో గచ్ఛతి వాయుం ప్రాణ ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యద్విద్యుద్విద్యోతతే ఽథైతన్మ్రియతే యన్న విద్యోతతే తస్య వాయుమేవ తేజో గచ్ఛతి వాయుం ప్రాణస్తా వా ఏతాః సర్వా దేవతా వాయుమేవ ప్రవిశ్య వాయౌ సృష్టా న మృచ్ఛంతే తస్మాదేవ పునరుదీరత ఇత్యధిదైవతమథాధ్యాత్మమ్ ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యద్వాచా

వదత్యథైతన్మ్రియతే యన్న వలతి తస్య చక్షురేవ తేజో గచ్ఛతి ప్రాణం ప్రాణ ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యచ్చక్షుషా పశ్యత్యథైతన్మ్రియతే యన్న పశ్యతి తస్య శ్రోత్రమేవ తేజో గచ్ఛతి ప్రాణం ప్రాణ ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యచ్ఛ్రోత్రేణ శృణోత్యథైతన్మ్రియతే యన్న శృణోతి తస్య మన ఏవ తేజో గచ్ఛతి ప్రాణం ప్రాణ ఏతద్వై బ్రహ్మ దీప్యతే యన్మనసా ధ్యాయత్యథైతన్మ్రియతే యన్న ధ్యాయతి తస్య ప్రాణమేవ తేజో గచ్ఛతి ప్రాణం ప్రాణస్తా వా ఏతాః సర్వా దేవతాః ప్రాణమేవ ప్రవిశ్య ప్రాణే మృతా న మృచ్ఛంతే తస్మాద్ధైవ ఉ పునరుదీరతే తద్యదిహ వా ఏవంవిద్వాంస ఉభౌ పర్వతావభి ప్రవర్తేయాతాం తుస్తూర్షమాణో దక్షిణశ్చోత్తరశ్చ న హైవైనం స్తృణ్వీయాతామథ య ఏనం ద్విషంతి యాంశ్చ స్వయం ద్వేష్టి త ఏవం సర్వే పరిమ్రియంతే ॥ ॥ 8 ॥

అథాతో నిఃశ్రేయసాదానం సర్వా హ వై దేవతా అహం శ్రేయసే వివదమానా అస్మాచ్ఛరీరాదుచ్చక్రముస్తద్దారుభూతం శిశ్యేథైతద్వాక్ప్రవివేశ తద్వాచా వదచ్ఛిష్య ఏవాథైతచ్చక్షుః ప్రవివేశ తద్వాచా వదచ్చక్షుషా పశ్యచ్ఛిష్య ఏవాథైతచ్ఛ్రోత్రం ప్రవివేశ తద్వాచా వదచ్చక్షుషా పశ్యచ్ఛ్రోత్రేణ శృణ్వన్మనసా ధ్యాయచ్ఛిష్య ఏవాథైతత్ప్రాణః ప్రవివేశ తత్తత ఏవ సముత్తస్థౌ తే దేవాః ప్రాణే నిఃశ్రేయసం విచింత్య ప్రాణమేవ ప్రజ్ఞాత్మానమభిసంస్తూయ సహైతైః సర్వైరస్మాల్లోకాదు చ్చక్రముస్తే వాయుప్రతిష్ఠా కాశాత్మానః స్వరీయుస్తహో ఏవైవం విద్వాన్సర్వేషాం భూతానాం ప్రాణమేవ ప్రజ్ఞాత్మాన మభిసంస్తూయ సహైతైః సర్వైరస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామతి స వాయుప్రతిష్ఠా కాశాత్మా న స్వరేతి తద్భవతి యత్రైతద్దేవాస్తత్ప్రాప్య తదమృతో భవతి యదమృతా దేవాః ॥ ॥ 9 ॥

అథాతః పితాపుత్రీయం సంప్రదానమితి చాచక్షతే పితా పుత్రం ప్రేష్యన్నాహ్వయతి నవైస్తృణైరగారం సంస్తీర్యాగ్నిముపసమాధాయోదకుంభం సపాత్ర ముపనిధాయాహతేన వాససా సంప్రచ్ఛన్నః శ్యేత ఏత్య పుత్ర ఉపరిష్టదభినిపద్యత ఇంద్రియైరస్యేంద్రియాణి సంస్పృశ్యాపి వాస్యాభిముఖత ఏవాసీతాథాస్మై సంప్రయచ్ఛతి

వాచం మే త్వయి దధానీతి పితా వాచం తే మయి దధ ఇతి పుత్రః ప్రాణం మే త్వయి దధానీతి పితా ప్రాణం తే మయి దధ ఇతి పుత్రశ్చక్షుర్మే త్వయి దధానీతి పితా చక్షుస్తే మయి దధ ఇతి పుత్రః శ్రోత్రం మే త్వయి దధానీతి పితా శ్రోత్రం తే మయి దధ ఇతి పుత్రో మనో మే త్వయి దధానీతి పితా మనస్తే మయి దధ ఇతి పుత్రోఽన్నరసాన్మే త్వయి దధానీతి పితాన్నరసాంస్తే మయి దధ ఇతి పుత్రః కర్మాణి మే త్వయి దధానీతి పితా కర్మాణి తే మయి దధ ఇతి పుత్రః సుఖదుఃఖే మే త్వయి దధానీతి పితా సుఖదుఃఖే తే మయి దధ ఇతి పుత్ర ఆనందం రతిం ప్రజాతిం మే త్వయి దధానీతి పితా ఆనందం రతిం ప్రజాతిం తే మయి దధ ఇతి పుత్రః ఇత్యా మే త్వయి దధానీతి పితా ఇత్యాస్తే మయి దధ ఇతి పుత్రో ధియో విజ్ఞాతవ్యం కామాన్మే త్వయి దధానీతి పితా ధియో విజ్ఞాతవ్యం కామాంస్తే మయి దధ ఇతి పుత్రః. అథ దక్షిణావృదుపనిష్క్రామతి తం పితానుమంత్రయతే యశోబ్రహ్మవర్చసమన్నాద్యం కీర్తిస్త్వా జుషతామిత్యథేతరః సవ్యమం సమన్వవేక్షతే పాణినాంతర్ధాయ వసనాంతేన వా ప్రచ్ఛద్య స్వర్గాల్లోకాన్కా మానవాప్నుహీతి స యద్యగదః స్యాత్పుత్రస్యైశ్వర్యే పితా వసేత్పరివా వ్రజేద్యయుర్వై ప్రేయాద్యదేవైనం సమాపయతి తథా సమాపయితవ్యో భవతి తథా సమాపయితవ్యో భవతి ఇతి ॥ ॥ 10 ॥

ఇతి ఋగ్వేదాన్తర్గత కౌశీతికిబ్రాహ్మణారణ్యకోపనిషత్సు ద్వితీయోఽధ్యాయః

ప్రతర్దనో హ వై దైవోదాసిరింద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామ యుద్ధేన పౌరుషేణ చ తం హేంద్ర ఉవాచ ప్రతర్దన వరం తే దదానీతి స హోవాచ ప్రతర్దనస్త్వమేవ వృణీష్వ యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యస ఇతి తం హేంద్ర ఉవాచ న వై వరం పరస్మై వృణీతే త్వమేవ వృణీష్వేత్యవమవరో వైతర్హి కిల మ ఇతి హోవాచ ప్రతర్దనోఽథో ఖల్వింద్రః సత్యాదేవ నేయాయ సత్యం హీంద్రః స హోవాచ మామేవ విజానీహ్యేతదేవాహం మనుష్యాయ హితతమం మన్యే యన్మాం విజానీయాం

త్రిశీర్షాణం త్వాష్ట్రమహనమరున్ముఖాన్యతీన్సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛం బహ్వీః సంధా అతిక్రమ్య దివి ప్రహ్లాదీనతృణమహమంతరిక్షే పౌలోమాన్పృథివ్యాం కాలఖాంజాన్ మే తత్ర న లోమ చ నామీయతే స యో మాం విజానీయాన్నాస్య కేన చ కర్మణా లోకో మీయతే న మాతృవధేన న పితృవధేన న స్తేయేన న భ్రూణహత్యయా నాస్య పాపం చ న చకృషో ముఖాన్నీలం వేత్తీతి ॥ ॥ 1 ॥

స హోవాచ ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వాయుః ప్రాణః ప్రాణో వా ఆయుః ప్రాణ ఉవాచామృతం యావద్ధ్యస్మిన్ఛరీరే ప్రాణో వసతి తావదాయుః ప్రాణేన హ్యేవాముష్మింల్లోకేఽమృతత్వమాప్నోతి ప్రజ్ఞయా సత్యసంకల్పం స యో మ ఆయురమృత మిత్యుపాస్తే సర్వమాయురస్మింల్లోక ఏవాప్నోత్యమృతత్వ మక్షితిం స్వర్గే లోకే తద్దైక ఆహురేక భూయం వై ప్రాణా గచ్ఛంతీతి న హి కశ్చన శక్నుయాత్సకృద్వాచా నామ ప్రజ్ఞాపయితుం చక్షుషా రూపం శ్రోత్రేణ శబ్దం మనసా ధ్యానమిత్యేకభూయం వై ప్రాణా భూత్వా ఏకైకం సర్వాణ్యేవైతాని ప్రజ్ఞాపయంతి వాచం వదతీం సర్వే ప్రాణా అనువదంతి చక్షుః పశ్యత్సర్వే ప్రాణా అనుపశ్యంతి శ్రోత్రం శృణ్వత్సర్వే ప్రాణా అనుశృణ్వంతి మనో ధ్యాయత్సర్వే ప్రాణా అనుధ్యాయంతి ప్రాణం ప్రాణంతం సర్వే ప్రాణా అనుప్రాణంతీత్యేవముహైవైతదితి హేంద్ర ఉవాచాస్తీత్యేవ ప్రాణానాం నిఃశ్రేయసమితి ॥ ॥ 2 ॥

జీవతి వాగపేతో మూకాన్హిపశ్యామో జీవతి చక్షురపేతోఽన్ధాన్హిపశ్యామో జీవతి శ్రోత్రాపేతో బధిరాన్హిపశ్యామో జీవతో బాహుచ్ఛిన్నో జీవత్యూరుచ్ఛిన్న ఇత్యేవం హి పశ్యామ ఇత్యథ ఖలు ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మేదం శరీరం పరిగృహ్యోత్థాపయతి తస్మాదేతమేవోక్థముపాసీత యో వై ప్రాణః సా ప్రజ్ఞా యా వా ప్రజ్ఞా స ప్రాణః సహ హ్యేతావస్మింఛరీరే వసతః సహోత్క్రామతస్తస్యైషైవ దృష్టిరేతద్విజ్ఞానం యత్రైతత్పురుషః సుప్తః స్వప్నం న కంచన పశ్యత్యథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతి తదైనం వాక్సర్వైర్నామభిః

సహోప్యేతి చక్షుః సర్వై రూపైః సహోప్యేతి శ్రోత్రం సర్వైః శబ్దైః సహోప్యేతి మనః సర్వైర్ధ్యాతైః సహోప్యేతి స యదా ప్రతిబుధ్యతే యథాగ్నేర్జ్వలతో విస్ఫులింగా విప్రతిష్ఠేరన్నేవమేవై తస్మాదాత్మనః ప్రాణా యథాయతనం విప్రతిష్ఠంతే ప్రాణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాస్త స్యైషైవ సిద్ధిరేతద్విజ్ఞానం యత్రైతత్పురుష ఆర్తో మరిష్యన్నాబల్యన్యేత్య మోహం నైతి తదాహురుదక్రమీచ్చిత్తం న శృణోతి న పశ్యతి వాచా వదత్యథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతి తదైనం వావ సర్వైర్నామభిః సహోప్యేతి చక్షుః సర్వై రూపైః సహోప్యేతి శ్రోత్రం సర్వైః శబ్దైః సహోప్యేతి మనః సర్వైర్ధ్యాతైః సహోప్యేతి స యదా ప్రతిబుధ్యతే యథాగ్నే ర్జ్వలతో విస్ఫులింగా విప్రతిష్ఠేరన్నేవమేవైతస్మాదాత్మనః ప్రాణా యథాయతనం విప్రతిష్ఠంతే ప్రాణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాః ॥ ॥ 3 ॥

స యదాస్మాచ్ఛరీరాదుత్క్రామతి వాగస్మాత్సర్వాణి నామాన్యభివిసృజతే వాచా సర్వాణి నామాన్యాప్నోతి ప్రాణోఽస్మాత్సర్వాన్గంధానభివిసృజతే ప్రాణేన సర్వాన్గంధా నాప్నోతి చక్షురస్మాత్సర్వాణి రూపాణ్యభివిసృజతే చక్షుషా సర్వాణి రూపాణ్యాప్నోతి శ్రోత్రమస్మాత్సర్వాంఛ బ్దానభివిసృజతే శ్రోత్రేణ సర్వాంఛబ్దానాప్నోతి మనోఽస్మా త్సర్వాణి ధ్యానాన్యభివిసృజతే మనసా సర్వాణి ధ్యానాన్యాప్నోతి సైషా ప్రాణే సర్వాప్తిర్యో వై ప్రాణః సా ప్రజ్ఞా యా వా ప్రజ్ఞా స ప్రాణః స హ హ్యేతావస్మింఛరీరే వసతః సహోత్క్రామతోఽథ ఖలు యథా ప్రజ్ఞాయాం సర్వాణి భూతాన్యేకీ భవంతి తద్వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ ॥ 4 ॥

వాగేవాస్మా ఏకమంగముదూహ్ళం తస్యై నామ పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా ఘ్రాణమేవాస్యా ఏకమంగముదూహ్ళం తస్య గంధః పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా చక్షురేవాస్యా ఏకమంగముదూహ్ళం తస్య రూపం పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా శ్రోత్రమేవాస్యా ఏకమంగముదూహ్ళం తస్య శబ్దః పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా జిహ్వైవాస్యా ఏకమంగముదూహ్ళం తస్యాన్నరసః పరస్తాత్ప్రతివిహితా

భూతమాత్రా హస్తావేవాస్యా ఏకమంగముదూహ్యం తయోః కర్మ పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా శరీరమేవాస్యా ఏకమంగముదూహ్యం తస్య సుఖదుఃఖే పరస్తాత్ప్రతి విహితా భూతమాత్రా ఉపస్థ ఏవాస్యా ఏకమంగముదూహ్యం తస్యానందో రతిః ప్రజాతిః పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా పాదావేవాస్యా ఏకమంగముదూహ్యం తయోరిత్యా పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా ప్రజ్ఞైవాస్యా ఏకమంగముదూహ్యం తస్యై ధియో విజ్ఞాతవ్యం కామాః పరస్తాత్ప్రతివిహితా భూతమాత్రా ॥ ॥ 5 ॥

ప్రజ్ఞయా వాచం సమారుహ్య వాచా సర్వాణి నామాన్యాప్నోతి ప్రజ్ఞయా ప్రాణం సమారుహ్య ప్రాణేన సర్వాన్గంధానాప్నోతి ప్రజ్ఞయా చక్షుః సమారుహ్య సర్వాణి రూపాణ్యాప్నోతి ప్రజ్ఞయా శ్రోత్రం సమారుహ్య శ్రోత్రేణ సర్వాంఛబ్దానాప్నోతి ప్రజ్ఞయా జిహ్వాం సమారుహ్య జిహ్వయా సర్వానన్నరసానాప్నోతి ప్రజ్ఞయా హస్తౌ సమారుహ్య హస్తాభ్యాం సర్వాణి కర్మాణ్యాప్నోతి ప్రజ్ఞయా శరీరం సమారుహ్య శరీరేణ సుఖదుఃఖే ఆప్నోతి ప్రజ్ఞయోపస్థం సమారుహ్యోపస్థేనానందం రతిం ప్రజాతిమాప్నోతి ప్రజ్ఞయా పాదౌ సమారుహ్య పాదాభ్యాం సర్వా ఇత్యా ఆప్నోతి ప్రజ్ఞయైవ ధియం సమారుహ్య ప్రజ్ఞయైవ ధియో విజ్ఞాతవ్యం కామానాప్నోతి ॥ ॥ 6 ॥

న హి ప్రజ్ఞాపేతా వాఙ్నామ కించన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతన్నామ ప్రాజ్ఞాసిషమితి న హి ప్రజ్ఞాపేతః ప్రాణో గంధం కంచన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతం గంధం ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతం చక్షూ రూపం కించన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతద్రూపం ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతం శ్రోత్రం శబ్దం కంచన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతం శబ్దం ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతా జిహ్వాన్నరసం కంచన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతమన్నరసం ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతౌ హస్తౌ కర్మ కించన

ప్రజ్ఞపేతామన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతత్కర్మ ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతం శరీరం సుఖదుఃఖం కించన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతత్సుఖదుఃఖం ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేత ఉపస్థ ఆనందం రతిం ప్రజాతిం కాంచన ప్రజ్ఞాపయేదన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతమానందం రతిం ప్రజాతిం ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతౌ పాదావిత్యాం కాంచన ప్రజ్ఞాపయేతామన్యత్ర మే మనోఽభూదిత్యాహ నాహమేతామిత్యాం ప్రాజ్ఞాసిషమితి నహి ప్రజ్ఞాపేతా ధీః కాచన సిద్ధ్యేన్న ప్రజ్ఞాతవ్యం ప్రజ్ఞాయేత ॥ ॥ 7 ॥

న వాచం విజిజ్ఞాసీత వక్తారం విద్యాన్న గంధం విజిజ్ఞాసీత ఘ్రాతారం విద్యాన్న రూపం విజిజ్ఞాసీత రూపవిదం విద్యాన్న శబ్దం విజిజ్ఞాసీత శ్రోతారం విద్యాన్నాన్నరసం విజిజ్ఞాసీతాన్నరసవిజ్ఞాతారం విద్యాన్న కర్మ విజిజ్ఞాసీత కర్తారం విద్యాన్న సుఖదుఃఖే విజిజ్ఞాసీత సుఖదుఃఖయోర్విజ్ఞాతారం విద్యాన్నానందం రతిం ప్రజాతిం విజిజ్ఞాసీతా నందస్య రతేః ప్రజాతేర్విజ్ఞాతారం విద్యాన్నేత్యాం విజిజ్ఞాసీతైతారం విద్యాన్న మనో విజిజ్ఞాసీత మంతారం విద్యాత్తా వా ఏతా దశైవ భూతమాత్రా అధిప్రజ్ఞం దశ ప్రజ్ఞామాత్రా అధిభూతం యద్ధి భూతమాత్రా న స్యుర్న ప్రజ్ఞామాత్రాః స్యుర్యద్వా ప్రజ్ఞామాత్రా న స్యుర్న భూతమాత్రాః స్యుః ॥ ॥ 8 ॥

న హ్యన్యతరతో రూపం కించన సిద్ధ్యేన్నో ఏతన్నానా తద్యథా రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణే అర్పితా ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మానందోఽజరోఽమృతో న సాధునా కర్మణా భూయాన్నో ఏవాసాధునా కర్మణా కనీయానేష హ్యేవైనం సాధుకర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్యః ఉన్నినీషత ఏష ఉ ఏవైనమసాధు కర్మ కారయతి తం యమధో నినీషతే ఏష లోకపాల ఏష లోకాధిపతిరేష సర్వేశ్వరః స మ ఆత్మేతి విద్యాత్స మ ఆత్మేతి విద్యాత్ ॥ ॥ 9 ॥

ఇతి ఋగ్వేదాన్తర్గత కౌశీతకిబ్రాహ్మణారణ్యకోపనిషత్సు తృతీయోఽధ్యాయః

గార్గ్యో హ వై బాలాకిరనూచానః సంస్పష్ట ఆస సోఽయముశినరేషు సంవసన్మత్స్యేషు కురు పంచాలేషు కాశీవిదేహేష్వితి సహాజాతశత్రుం కాశ్యమేత్యోవాచ బ్రహ్మ తే బ్రవాణీతి తం హోవాచ అజాతశత్రుః సహస్రం దద్మస్త ఏతస్యాం వాచి జనకో జనక ఇతి వా ఉ జనా ధావంతీతి ॥ ॥ 1 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష ఆదిత్యే పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠా బృహత్పాండరవాసా అతిష్ఠాః సర్వేషాం భూతానాం మూర్ధేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తేఽతిష్ఠాః సర్వేషాం భూతానాం మూర్ధా భవతి ॥ ॥ 2 ॥

స ఏవైష బాలాకిర్య ఏవైష చంద్రమసి పురుషస్తమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మా మైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠాః సోమో రాజాన్నస్యాత్మేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తేఽన్నస్యాత్మా భవతి ॥ ॥ 3 ॥

సహోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష విద్యుతి పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మా మైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠాస్తేజస్యాత్మేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే తేజస్యాత్మా భవతి ॥ ॥ 4 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష స్తనయిత్నౌ పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠాః శబ్దస్యాత్మేతి వా అహమేత ముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే శబ్దస్యాత్మా భవతి ॥ ॥ 5 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష ఆకాశే పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాత శత్రుర్మా మైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠాః పూర్ణమప్రవర్తి బ్రహ్మేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవ ముపాస్తే పూర్యతే ప్రజయా పశుభిర్నో ఏవ స్వయం నాస్య ప్రజా పురా కాలాత్ప్రవర్తతే ॥ ॥ 6 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష వాయౌ పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాత శత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠా ఇంద్రో వైకుంఠోఽపరాజితా సేనేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే జిష్ణుర్హ వా పరాజిష్ణురన్యతరస్య జ్యాయన్భవతి ॥ ॥ 7 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైషోఽగ్నౌ పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాత శత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠా విషాసహిరితి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే విషాసహిర్హా ఏష భవతి ॥ ॥ 8 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైషోఽప్సు పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠా నామ్న్యస్యాత్మేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తేనామ్న్యస్యాత్మా భవతీతి అధిదైవతమథాధ్యాత్మం ॥॥ 9 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష ఆదర్శే పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠాః ప్రతిరూప ఇతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే ప్రతిరూపో హైవాస్య ప్రజాయామాజాయతే నాప్రతిరూపః ॥ ॥ 10 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష ప్రతిశ్రుత్కాయా పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్ సమవాదయిష్ఠా ద్వితీయోఽనపగ ఇతి వా అహం ఏతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే విందతే ద్వితీయం ద్వితీయవాన్భవతి ॥ ॥ 11 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష శబ్దః పురుషమన్వేతి తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠా అసురితి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే నో ఏవ స్వయం నాస్య ప్రజాపురాకాలాత్సమ్మోహమేతి॥ ॥ 12॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష చ్ఛాయాయాం పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠామృత్యురితి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే నో ఏవ స్వయం నాస్య ప్రజా పురా కాలాత్ప్రమీయతే ॥ ॥ 13 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష శారీరః పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠాః ప్రజాపతిరితి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే ప్రజాయతే ప్రజయా పశుభిః ॥ ॥ 14 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష ప్రాజ్ఞ ఆత్మా యేనైతత్సుప్తః స్వప్నమాచరతి తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠా యమో రాజేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్తే సర్వం హాస్మా ఇదం శ్రైష్ఠ్యాయ గమ్యతే ॥ ॥ 15 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష దక్షిణేక్షన్పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాత శత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠా నామ్న ఆత్మాఽగ్నేరాత్మా జ్యోతిష్ట ఆత్మేతి వా అహం ఏతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్త ఏతేషాం సర్వేషాం ఆత్మా భవతి ॥ ॥ 16 ॥

స హోవాచ బాలాకిర్య ఏవైష సవ్యేక్షన్పురుషస్తమేవాహముపాస ఇతి తం హోవాచాజాతశత్రుర్మామైతస్మిన్సమవాదయిష్ఠాః సత్యస్యాత్మా విద్యుత ఆత్మా తేజస ఆత్మేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స యో హైతమేవముపాస్త ఏతేషాం సర్వేషామాత్మా భవతీతి ॥ ॥ 17 ॥

తత ఉ హ బాలాకిస్తూష్ణీమాస తం హోవాచాజాతశత్రురేతావన్ను బాలాకీతి ఏతావద్ధీతి హోవాచ బాలాకిస్తం హోవాచాజాతశత్రుర్మృషా వై కిల మా సంవదిష్ఠా బ్రహ్మ తే బ్రవాణీతి హోవాచ యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య

వైతత్కర్మ స వేదితవ్య ఇతి తత ఉ హ బాలాకిః సమిత్పాణిః ప్రతిచక్రామోపాయానీతి తం హోవాచజాతశత్రుః ప్రతిలోమరూపమేవ స్యాద్యత్ క్షత్రియో బ్రాహ్మణముపనయీతైహి వ్యేవ త్వా జ్ఞాపయిష్యామీతి తం హ పాణావభిపద్య ప్రవవ్రాజ తౌ హ సుప్తం పురుషమీయతుస్తం హాజాతశత్రురామంత్రయాంచక్రే బృహత్పాండరవాసః సోమ రాజన్నితి స ఉ హ తూష్ణీమేవ శిశ్యే తత ఉ హైనం యష్ట్యా విచిక్షేప స తత ఏవ సముత్తస్థౌ తం హోవాచాజాతశత్రుః క్వైష ఏతద్బా లోకే పురుషోఽశయిష్టక్వైతద భూత్కుత ఏతదాగాదితి తదు హ బాలాకిర్న విజజ్ఞౌ ॥ ॥ 18 ॥

తం హోవాచాజాతశత్రుర్యత్రైష ఏతద్బాలాకే పురుషోఽశయిష్ట యత్రైతద భూద్యత ఏతదాగాద్ధితా నామ హృదయస్య నాడ్యో హృదయాత్పురీతతమభిప్రతన్వంతి యథా సహస్రధా కేశో విపాటితస్తావదణ్వ్యః పింగలస్యాణిమ్నా తిష్ఠంతే శుక్లస్య కృష్ణస్య పీతస్య లోహితస్యేతి తాసు తదా భవతి యదా సుప్తః స్వప్నం న కంచన పశ్యత్యథాస్మిన్ప్రాణ ఏవైకధా భవతి తథైనం వాక్సర్వైర్నామభిః సహాప్యేతి మనః సర్వైర్ధ్యాతైః సహాప్యేతి చక్షుః సర్వై రూపైః సహాప్యేతి శ్రోత్రం సర్వైః శబ్దైః సహాప్యేతి మనః సర్వైర్ధ్యాతైః సహాప్యేతి స యదా ప్రతిబుధ్యతే యథాగ్నేర్జ్వలతో విస్ఫులింగా విప్రతిష్ఠేరన్నేవమేవైతస్మాదాత్మనః ప్రాణా యథాయతనం విప్రతిష్ఠంతే ప్రాణేభ్యో దేవా దేవేభ్యో లోకాస్తద్యథా క్షురః క్షురధ్యానే హితః స్యాద్విశ్వంభరో వా విశ్వంభరకులాయ ఏవమేవైష ప్రాజ్ఞ ఆత్మేదం శరీరమనుప్రవిష్ట ఆ లోమభ్య ఆ నఖేభ్యః ॥ ॥ 19 ॥

తమేతమాత్మానమేతమాత్మనోఽన్వవస్యతి యథా శ్రేష్ఠినం స్వాస్తద్యథా శ్రేష్ఠైః స్వైర్భుంక్తే యథా వా శ్రేష్ఠినం స్వా భుంజంత ఏవమేవైష ప్రాజ్ఞ ఆత్మైతైరాత్మభిర్భుంక్తే. యథా శ్రేష్ఠీ స్వైరేవం వైతమాత్మానమేత ఆత్మనోఽన్వవస్యంతి. యథా శ్రేష్ఠినం స్వాః స యావద్ధ వా ఇంద్ర ఏతమాత్మానం న విజజ్ఞౌ తావదేనమసురా అభిబభూవుః స యదా

విజజ్ఞావథ హత్వాసురాన్విజిత్య సర్వేషాం భూతానాం శ్రైష్ఠ్యం స్వారాజ్యమాధిపత్యం పర్యేతి తథో ఏవైవం విద్వాన్సర్వేషాం భూతానాం శ్రైష్ఠ్యం స్వారాజ్యమాధిపత్యం పర్యేతి య ఏవం వేద య ఏవం వేద ॥ ॥ 20 ॥

ఇతి ఋగ్వేదాన్తర్గత కౌశీతికీబ్రాహ్మణారణ్యకోపనిషత్సు చతుర్థోఽధ్యాయః

ఓం వాఙ్మే మనసి ప్రతిష్ఠితా । మనో మే వాచి ప్రతిష్ఠితం ।
ఆవిరావీర్మ ఏధి । వేదస్య మా ఆణీస్థః । శ్రుతం మే మా ప్రహాసీః ।
అనేనాధీతేనాహోరాత్రాన్సందధామి । ఋతం వదిష్యామి ।
సత్యం వదిష్యామి । తన్మామవతు । తద్వక్తారమవతు ।
అవతు మామవతు వక్తారం ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

ఇతి కౌషీతకీబ్రాహ్మణోపనిషత్సమాప్తః